

Türkiye’de Uluslararası Ticaret Lisansüstü Programlarının Metin Madenciliği ile Analizi

Analysis of International Trade Graduate Programs in Türkiye with Text-Mining

Abdullah Arif KUMRAL, Adem ÜZÜMCÜ

ÖZ

Lisansüstü programlarda yer alan dersler, bilimsel yayın ve çalışmalar gibi akademik bilgi birikimi ile akademik alanın gelişim ve evrimini ortaya koymaktadır. Bu çalışmanın amacı, metin madenciliği analiz yöntemi ile Türkiye’deki 40 üniversitenin Uluslararası Ticaret Lisansüstü Programında yer alan derslere ilişkin kelime ve kelime gruplarının tematik ve görsel analizinin yapılmasıdır. Araştırmada, QDA Miner ve Wordstat programları kullanılarak zorunlu ve seçmeli ders türleri bakımından metin madenciliği uygulaması yapılmıştır. Yapılan analizler sonucunda; (32) Genel Ders Teması, (21) Ders Portföyü Teması ve (12) Ana Ders Teması elde edilmiştir. Türkiye’de Uluslararası Ticaret disiplininin tüm boyutlarını ortaya koyan genel ders temalarına ilişkin 32 ders konu grubu ve diğer tematik gruplar incelendiğinde uygulamalı derslere kıyasla teorik boyutun görece yüksek bir orana sahip olduğu görülmektedir. 12 UTLÜP Ana Ders Teması; Lojistik ve Tedarik Zinciri Yönetimi, Uluslararası Ekonomi ve Dünya Ticareti, Uluslararası Ticaret Teorisi ve Politikası, Lojistikte Güvenlik ve Risk Yönetimi, Uluslararası Ekonomi ve Küreselleşme, Uluslararası Enerji Stratejileri ve Ekonomisi, Uluslararası Marka Yönetimi ve Uluslararası Ticaret, Uluslararası Ticaret ve Taşımacılık Yöntemleri, Uluslararası Ticarete İlişkin Güncel Konular, Ekonomik Entegrasyonlar ve Avrupa Birliği, Dış Ticaret ve Gümrük İşlemleri olarak saptanmıştır. Bu temalar incelendiğinde Türkiye’de lisansüstü programların ağırlıklı olarak, sırasıyla iktisat, lojistik, işletme, uluslararası ticaret ve pazarlama disiplinleri etkisi altında şekillendiği görülmektedir. Araştırma kapsamında finansman, istatistik ve lojistik hukuku gibi derslerin frekansının, diğer derslere oranla oldukça düşük olduğu saptanmıştır. Araştırma sonucunda elde edilen bulgular ile Türkiye’de ilk defa Uluslararası Ticaret lisans ve lisansüstü programların uygulanmaya başlamasından günümüze kadar olan yaklaşık 20 yıllık dönemde bilimsel alanın akademik ve entelektüel birikim haritası ortaya çıkarılmıştır. Sonuç olarak; çalışmanın bilim politikasının geliştirilmesi ve uluslararası ticaret akademik alanının durumunun ortaya çıkarılması bakımından araştırmacı ve akademisyenler ile bilim politikası ile ilgili karar mekanizmalarında yer alan üniversite ve kurumlara yol göstereceği öngörülmektedir.

Anahtar Sözcükler: Uluslararası ticaret, Lisansüstü eğitim programları, Metin madenciliği, Bilimmetri

Kumral A.A., & Üzümcü A., (2024). Türkiye’de uluslararası ticaret lisansüstü programlarının metin madenciliği ile analizi. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi/Journal of Higher Education and Science*, 14(2), 250-264. <https://doi.org/10.5961/higheredusci.1368506>

Abdullah Arif KUMRAL (✉)

ORCID ID: 0000-0002-0084-9405

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Uluslararası Ticaret ve Finansman Doktora Programı, Ankara, Türkiye
Ankara Hacı Bayram Veli University, Institute of Graduate Programs, International Trade and Finance Doctorate Programme, Ankara, Türkiye
abdullah.kumral@ogr.hbv.edu.tr

Adem ÜZÜMCÜ

ORCID ID: 0000-0002-8699-053X

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve Finansman Ana Bilim Dalı, Ankara, Türkiye
Ankara Hacı Bayram Veli University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of International Trade and Finance, Ankara, Türkiye

Geliş Tarihi/Received : 29.09.2023

Kabul Tarihi/Accepted : 24.05.2024

Bu eser "Creative Commons Atıf-GayriTicari-4.0
Uluslararası Lisansı" ile lisanslanmıştır.

ABSTRACT

The courses in graduate programs reveal the development and evolution of the academic field with academic knowledge such as scientific publications and studies. The aim of this study is to conduct a thematic and visual analysis of words and phrases related to the courses in the International Trade Graduate Program of 40 universities in Turkey by using text mining analysis method. In the research, text mining application was carried out in terms of compulsory and elective course types using QDA Miner and Wordstat programs. As a result of the analysis, 32 General Course Themes, 21 Course Portfolio Themes and 12 Main Course Themes were obtained. When the 32 course subject groups and other thematic groups related to the general course themes that reveal all dimensions of the international trade discipline in Turkey are analyzed, it is seen that the theoretical dimension has a relatively high proportion compared to the applied courses. 12 Main Course Themes extracted are as follows: Logistics and Supply Chain Management, International Economics and World Trade, International Trade Theory and Policy, Security and Risk Management in Logistics, International Economics and Globalization, International Energy Strategies and Economics, International Brand Management and International Trade, International Trade and Transportation Methods, Current Issues in International Trade, Economic Integrations and the European Union, Foreign Trade and Customs Procedures. When these themes are analyzed, it is seen that graduate programs in Turkey are predominantly shaped under the influence of economics, logistics, business administration, international trade and marketing disciplines, respectively. Within the scope of the research, the frequency of courses such as finance, statistics and logistics law was found to be quite low compared to other courses. With the findings of the research, the academic and intellectual accumulation map of the scientific field has been revealed in the period of approximately 20 years since the first International Trade undergraduate and graduate programs started to be implemented in Turkey. As a result, it is concluded that the study will guide researchers and academics as well as universities and institutions involved in the decision-making mechanisms related to science policy in terms of developing science policy and unveiling the current state of the academic field of international trade.

Keywords: International Trade, Post-Graduate Programs, Text-Mining, Scientometrics

GİRİŞ

Bireylerin motivasyon ve davranışları, uluslararası ve ulusal iktisadi ilişkilerde aynı olduğu için uluslararası iktisat alanı da diğer iktisat dalları gibi temel iktisadi analiz yöntemlerini kullanmaktadır. Uluslararası ticaret ve yatırımlar farklı bağımsız ülkelerde gerçekleştiği için uluslararası iktisat yeni ve farklı konuları içermektedir. Uluslararası iktisat, günümüzde olduğu kadar hiçbir zaman önemli olmamıştır (Krugman vd., 2017).

Dış Ticaretin önemi, bir ülkedeki makro ve mikro ekonomik göstergeler üzerindeki baskın etkisinden kaynaklanmaktadır. İhracatın ve ithalatın gayrisafı millî hasılaya ve millî gelire oranı gibi dış ticaret seviyesini belirten istatistikler, ülke ekonomilerinin durumunu göstermek bakımından kritik veriler olarak görülmektedir. Günümüz dünyasında makroekonomik performans bakımından ideal dengeye ulaşılması, Dış ticaretin iç ve dış boyutlarının her ikisinin birlikte başarıyla yönetilmesiyle sağlanmaktadır. Bu nedenle uluslararası ticaret, şirketleri, sektörleri ve genel iktisadi yapıyı derinden etkileyebilmektedir. Bir ülkenin dış ticaret düzeyi, ekonomik kalkınma ve refahının göstergesi olarak da değerlendirilmektedir. (Utkulu ve Aydemir,2008).

Bu açıdan bakıldığında uluslararası ticaretin ülke ekonomilerindeki kritik rolü, tüm boyutlarıyla uluslararası ticaretin bir disiplin olarak incelenmesi ihtiyacını ortaya çıkarmıştır.

Uluslararası Politik Ekonomi bilim dalının yapı taşlarından biri olan uluslararası ticaret, özellikle 20'inci yüzyılın son çeyreğinden itibaren yenilikçi, özgürlükçü politikaların uygulanmaya başlaması ve küreselleşmenin artmasının da etkisiyle çok daha önemli hâle gelmiştir. En temel iktisadi bağlarıyla ticaret ve üretim kavramlarının politik etkilerinin ve ayrıca bu faaliyetle-

rin uluslararası boyutlarının da göz önünde bulundurulmaya başlaması, uluslararası ticaretin daha ciddi bir şekilde incelenmesini gerekli kılmıştır (Balcı ve Göcen, 2017).

İnternet ve bilgisayar teknolojisindeki gelişmelere paralel olarak elektronik ticaret büyük ölçüde artmıştır. 2000'li yıllara yaklaşıırken, uluslararası pazarlar, küresel rekabet, küresel değer zinciri, küresel tedarik zinciri gibi kavramların oluşması ile internet, uluslararası ticarete anahtar rolüne sahip olmuştur. Bu gelişmeler çerçevesinde, diğer disiplinlerden farklı ve kendine özgü karakteristikleri olan bir disiplin olarak uluslararası ticaret, bağımsız akademik inceleme ve araştırma konusu olmuştur.

Uluslararası ticaret araştırmaları; ticaret teorisi, uluslararası ticarete ilişkin ampirik çalışmalar ve dış ticaret politikaları olmak üzere üç genel alana ayrılmaktadır (Kara, 2019).

Bir sosyal bilim olan "Uluslararası İktisat"ın ülkeler arası iktisadi gelişmelerin sebeplerini araştırın bölümüne, "Uluslararası Ticaret Teorisi" adı verilmektedir. Uluslararası Ticaret Teorisi'nin doğuşu uluslararası ticaretin ilk kez bilimsel bir yöntemle incelenmesi Adam Smith'in 1776'da yayımlanan ünlü eseri "Ulusların Zenginliği" ile başlamaktadır. Bu çalışma, aynı zamanda klasik iktisat ekolünün de başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Yaklaşık iki buçuk asırlık tarihsel geçmişi olan uluslararası iktisat, Adam Smith'ten sonra pozitif bir bilim kimliği kazanmıştır (Seyidoğlu,2018).

Küreselleşen dünyada ülkelerin gelirlerinin artırılması, değer zincirlerinin oluşturulması ile üretim-dağıtım imkânları ile arz-talep optimizasyonunun sağlanması ve sonuç olarak üretilen refahın paylaşılması bakımından uluslararası ticaret önemli bir araç olarak değerlendirilmektedir.

Ülkelerin üretim artışı, dış ticaret artışı ve dolayısıyla dünya ticaret hacminin artışına sebep olmaktadır. Bu durum, mal-hizmet-sermaye üçgeninde dış ticaretin yoğunlaşmasına neden olmaktadır. Uluslararası ticarete ilişkin ampirik çalışmalar yardımıyla ülkelerin dış ticaretten maksimum faydayı sağlamaları amacıyla çok-hacimli, çok boyutlu ve çok eksenli uluslararası ticaret ilişkilerini düzenleyebilmek, problem sahalarını ortadan kaldırmak, iş yapma kolaylıkları sağlayabilmek adına yeni teknik, usul ve politikalar ile stratejiler geliştirilmektedir (Tommbay, 2014).

Dış ticaret politikaları, uluslararası işlemlerin gerçekleştiği çevreyi doğrudan ve dolaylı olarak etkileyen devlet uygulamaları ile ilgilidir. Dış ticaret politikaları, ekonomik ve yasal boyutları oluşturan anlaşmalar ve koordinasyon kurumları aracılığıyla şekillenmektedir (Kara, 2019).

Akademik bir disiplin olarak uluslararası ticaretin evrilmesi sürecinde Türkiye’de Uluslararası Ticaret eğitimi de önem kazanmış ve konu ile ilgili örgün eğitim faaliyetlerine başlanmıştır. Türkiye’de lisans programları yaklaşık 20 yıllık, yüksek lisans programları 10-12 yıllık ve doktora programları 5-6 yıllık uygulama geçmişine sahiptir. Geçen bu sürenin interdisipliner bir alan olarak Uluslararası Ticaret alanının değerlendirilmesinde yeterli bir zaman dilimi olduğu düşünülmektedir. Küresel çapta ve ülke düzeyinde önemi her geçen gün artan uluslararası ticaret disiplininin Türkiye açısından mevcut durumunun belirlenmesi, bu süre zarfında programların gelişim ve evriminin ortaya çıkarılması disiplininin sağlıklı bir zeminde gelişimi ve alanın kendi evrensel sınırları içerisinde ilerlemesi bakımından stratejik değere sahiptir.

YÖK verilerine göre, Türkiye’de Uluslararası Ticaret lisans ve lisansüstü programları, Uluslararası Ticaret ve Lojistik, Uluslararası Ticaret ve Finansman gibi birbirine oldukça yakın isimlerle adlandırılmaktadır. Bu programlarda, uluslararası ticaret alanının dış ticaretle ilgili kendi temel ders konuları bulunmakla birlikte, lojistik, finansman, muhasebe, işletme, pazarlama, iktisat, lojistik hukuku, yönetim-organizasyon ve istatistik vb. bilimsel alanları ile ilgili dersler bulunmaktadır. Uluslararası Ticaret disiplini, bu kadar farklı disiplinin etki alanında yer alan bir bilimsel alan olduğundan eğitim programlarının analiz edilerek değerlendirilmesi, iyi uygulama örneklerinin yaygınlaşmasının son derece yararlı olacağı değerlendirilmektedir.

Uluslararası Ticaret eğitim programlarındaki öğretim üyesi profili de program derslerinin kendi doğal ve akademik alanı içerisinde gelişimini etkilemektedir. Üniversiteler, kendi öğretim üyelerinin uzmanlık alanları doğrultusunda dersler açabilmektedir. Bu durum da uluslararası ticaret alanının kendi dinamikleri içerisinde ilerlemesine engel olmakta ve zincirleme olarak alanla ilgili çalışmaları etkilemektedir. 10.04.2024 tarihinde, Türkiye’de TRDİZİN akademik veri tabanında, “Uluslararası Ticaret” terimi ile yapılan aramada (boolean search) sadece 1981 makaleye ulaşılmaktadır. TRDİZİN’de gelişmiş arama özelliği ile başlıkta, “Uluslararası Ticaret” terimi ile arama yapıldığında, sadece 51 makale sonucu listelenmektedir. Uluslararası Ticaretle ilgili Türkçe alanyazınında yaklaşık 20 yıllık bir geçmişe sahip olan bir akademik alanla ilgili olarak daha fazla yayın olması gerektiği değerlendirilmektedir.

Türkiye’de Uluslararası Ticaretle ilgili birçok bölüm bulunmasına rağmen üniversitelerin himaye ve koordinesinde, bilimsel alanın gelişimini, eğitim programlarının değerlendirilmesine ve iyi uygulama örneklerinin yaygınlaşmasına imkân sağlayacak olan belirli bir periyotta düzenlenen bir kongre bulunmamaktadır. Bu durumun, Türkiye’de Uluslararası Ticaret bilimsel alanının gelişimi bakımından önemli bir sorun olduğu değerlendirilmektedir.

Türkiye’de Uluslararası Ticaret ile ilgili akademik kitaplarda da benzer şekilde farklı içerikler görülmektedir. Alanla ilgili sınırlar sorunu kitaplarda da kendini göstermektedir. Örneğin önemli ve gelişen bir konu olmasına rağmen “Rekabet İstihbaratı” konusuna çok az sayıda kitapta yer verilmiştir.

Çınar (2019), tarafından yapılan yayımlanmamış tez çalışmasında “ulusal literatürde uluslararası ticaret alanında yapılmış bir içerik analizi çalışmasının görülmemesi sebebiyle bu çalışmayla alandaki önemli bir eksiğin kapatılacağı düşünülmektedir” tespiti yer almaktadır. Söz konusu tez çalışması Web of Science veri tabanı üzerinden elde edilen sonuçların analizine ilişkin olup Türkiye’ye yönelik analizin indekslerde taranan makale ve yayın sayısının çok az olması (%0,1) nedeniyle sınırlı olduğu ve bu nedenle Uluslararası Ticaret disiplininin Türkiye’de durumunu ortaya çıkarabilecek bir araştırmaya ihtiyaç olduğu ortaya konulmuştur. Atan (2020) tarafından, metin madenciliğinin imkân ve önemi ile ilgili olarak da; “akademisyenler araştırmacının zaman ve imkânlarına göre sınırlı tutulan bibliyometrik çalışmalarını metin madenciliği yöntemlerini kullanarak çok daha fazla akademik materyale yöneltebilirler” tespiti yapılmıştır.

Büyük veri (big data), veri analitiği ve veri madenciliği yaklaşımları, son 20 yıldır dünyada ve Türkiye’de çok farklı disiplin ve alanlarda yapılan çalışmalarda kullanılmaktadır. Metin Madenciliği yöntemi ile farklı bilimsel alanlarda gerçekleştirilen birçok araştırma bulunmakla birlikte, bu araştırmayla benzer analizlerin gerçekleştirildiği 2015-2023 yıllarına ait bazı araştırmalar şöyledir: Yan vd. (2015); Chen vd. (2016); Topallı ve Ivanaj (2016); Khasseh vd. (2017); Leung vd. (2017); Chen vd. (2017); Yao ve Zhang (2018); Li vd. (2019); Carracedo vd. (2021); Kurt (2022); Türkmen Barutçu ve Aktaş (2022); Çullu ve Okursoy (2022); Büyükeke vd. (2022); Irmak ve Satı (2022); Audrin ve Audrin (2022); Çelik ve Zeren (2022); Gürcan ve Çağiltay (2023); Artsın vd. (2023); Ranjbari vd. (2023); He vd. (2023); CheshmehSohrabi ve Mashhadi (2023); Gürsakar vd.(2023).

Metin madenciliği yöntemine dayanan bu metin madenciliği çalışmasının, disiplinler arası bir alan olan uluslararası ticaret lisansüstü eğitiminin tematik yoğunlaşmalarını belirtmesi, bilimsel alanının gelişimini göstermesi ve elde edilen sonuçlar ile Türkiye’de programların geliştirilmesine ve dünyadaki diğer örneklerle karşılaştırılmasına imkân sağlayabileceği öngörülmektedir.

Literatürde, farklı bilim dallarında ve çeşitli konularda yazılan araştırma makaleleri ve yayımlandığı dergileri, yazarları ve anahtar kelimeleri inceleyen araştırmalar bulunmaktadır. Ancak akademik veri tabanlarında yapılan araştırmada, Uluslararası Ticaretle ilgili yerli ve yabancı alanyazınında ders programları üzerinde yapılan metin madenciliği çalışmasına rastlanmamış-

tır. Alanyazınında bir yöntemin yeni bir araştırma alanına uygulanarak araştırma yöntemlerinin etkinliğinin artırılmasına katkı sağlayabileceği değerlendirilmektedir. Bu çalışma ile yeni ve gelişen bir interdisipliner alan olarak Uluslararası Ticaret bilim dalında doktora ve yüksek lisans eğitim programları incelenerek programların mevcut durumları ve sınırlarının belirlenmesi hedeflenmiştir.

Bu çalışma, yukarıda belirtilen durumları ve uluslararası ticaret alanının üniversitelerde lisansüstü düzeyde gelişimini ortaya koymak ve bu sayede çok sınırlı olan literatüre katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda çalışmada, Türkiye’de Uluslararası Ticaret Lisansüstü Programlarında (UTLÜP) yer alan derslere ilişkin temaların ortaya çıkarılarak uluslararası ticaret eğitiminin en çok irdelenen boyutlarının ortaya konulması hedeflenmiştir. Uluslararası ticaret lisansüstü eğitim programlarının mevcut durumunun belirlenerek programların geliştirilmesine katkıda bulunulması amaçlanmaktadır. Araştırmada uluslararası ticaret doktora ve yüksek lisans eğitim programlarına ilişkin zorunlu ve seçmeli dersler, metin madenciliği yöntemi ile analiz edilmektedir.

Ulusal ve uluslararası alanyazınında, uluslararası ticaretle ilgili ders programlarında yer alan dersler üzerinden gerçekleştirilen bir akademik çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu çalışmada metin madenciliği analiz yöntemi ilk defa ders programları üzerinde gerçekleştirilmiş olup, Türkiye’deki UTLÜP ders programlarında yer alan ders konu gruplarına ilişkin kelime ve kelime gruplarının tematik ve görsel analizi ile haritalandırılması yapılmıştır.

Çalışmada belirtilen amaçlar kapsamında, giriş bölümünde, araştırmanın kavramsal çerçevesi ile konuya ilişkin literatür özetlenmektedir. İkinci bölümde, kullanılan araştırma yöntemi, metin madenciliği bağlamında tanımlanmaktadır. Üçüncü bölümde, Türkiye’de uluslararası ticaret lisansüstü programlarının metin madenciliği analizi sonucunda elde edilen bulgular, üç aşamalı olarak incelenmektedir. Dördüncü bölümde, sonuç ve değerlendirmeler ile araştırmanın bulguları tartışılmakta ve önerilere yer verilmektedir.

ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Genel

Araştırmanın yöntemi metin madenciliği olup analizler, görsel haritalama yöntemleriyle pekiştirilmiştir. Lisansüstü program derslerine yönelik veriler, üniversitelerin açık kaynak resmi internet siteleri üzerinden elde edilmiştir. Toplanan verileri analize uygun hâle getirmek için dersler, zorunlu ve seçmeli dersler olarak sınıflandırılmış ve veriler bu şekilde kodlanmıştır. Verilerin elde edilmesinde, üniversitelerin resmi internet siteleri ve internet veri tabanında bulunabilen ikincil veriler kullanılmıştır.

Veriler, bir veri tabanı yönetim programında kaydedilmiş ve sonrasında QDA Miner programına aktarılmıştır. Veriler, kaydedildikten sonra uluslararası ticaret alanı ile diğer sosyal bilimler alanında ortak biçimde yer alan Seminer, Uzmanlık Alanı gibi dersler veri setinden ayıklanmıştır.

Araştırma kapsamında; 2020 yılı itibariyle; Uluslararası Ticaret Lisansüstü Eğitim Programı bulunan üniversitelere ilişkin, 13

doktora ve 27 yüksek lisans olmak üzere toplam 40 lisansüstü program incelenmiştir. Aynı zaman diliminde, açık kaynaklardan elde edilen verilerde; Türkiye’de 15’i doktora programı ve 32’si yüksek lisans programı (tezli ve tezsiz yüksek lisans programları büyük oranda aynı derslerden oluştuğundan, tek program kabul edilmiştir) olmak üzere, toplam 47 uluslararası ticaret lisansüstü programına (N) rastlanılmıştır. Bazı programların ders verilerine ulaşılamadığından kapsam dışı bırakılmıştır. Bu veriler ışığında örneklem büyüklüğü, araştırma evreninin % 85’ini oluşturmaktadır. Buna göre % 95 güven düzeyinde, 40 (n) olan örneklem büyüklüğünün, istatistikî açıdan yeterli örneklem büyüklüğüne sahip olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, 27 program kamu üniversiteleri (incelenen üniversitelerin % 67’si), 13 program ise özel üniversiteler (incelenen üniversitelerin % 33’ü) tarafından yürütülmektedir. UTLÜP program türü itibariyle ağırlıklara göre, doktora programlarının %33, yüksek lisans programlarının %67’lik orana sahip olduğu görülmektedir.

Araştırmada, amaçlı örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Amaçlı örnekleme yönteminde, evren araştırma sorunsalı çerçevesinde kümelerle ayrılır. Bu kümelerden araştırmaya en uygun olduğu değerlendirilen küme, örneklem olarak belirlenir (Şahin,2011). Olasılığa bağlı olmayan amaçlı örneklemede araştırmacı kendi kişisel gözlemleri çerçevesinde araştırma problemine uygun olduğunu değerlendirdiği durum, gözlem ya da denekleri örnekleme dâhil etmektedir (Gürbüz ve Şahin,2014).

Bilimsel araştırma yöntemlerinin öğrenilmesi ve bilimsel etik konusu/dersi lisansüstü eğitimin ana zeminini oluşturmaktadır. Bilimsel bilginin gelişme süreci, bilim felsefesi, araştırma süreci, analiz yöntemleri gibi konular öğrenilmeden bir alanda uzmanlaşmanın ve bağımsız bir araştırma gerçekleştirilmesinin mümkün olmadığı değerlendirilmektedir. Bu bağlamda Bilimsel Araştırma Yöntemleri ve Yayın Etiği dersi Uluslararası Ticaret alanına ilişkin spesifik konular içerisinde olmamasına rağmen analize dahil edilmiştir. Araştırma sonuçlarında da görüleceği üzere çalışmada bu konu, önemi nedeniyle analiz kapsamına alınmış, fakat nihai analizde kapsam dışı bırakılmıştır.

“UTLÜP içinde dersler birden çok “ve” bağlacıyla bağlanan kelime gruplarından oluşmaktadır. “ve” kelimesi analiz dışına çıkarıldığında anlam ve bütünlük bozulduğundan bazı analizlerde “ve” kelimesi başta ya da sonda çıkmıştır. Bu durum her ne kadar bir sınırlılık olarak görülse de verilerde ve sonuçlarda manipülasyon yapılmadığının bir göstergesidir.

Bu araştırmada verilerin analizi QDA Miner ve Wordstat nitel veri analiz programının QDA Miner 5 ve Wordstat 8 versiyonlarının birlikte kullanıldığı tam fonksiyonlu deneme sürümü kullanılmıştır (<https://provalisresearch.com>). Araştırmada, analiz öncesi 28 kelime aşırı düşük sıklığa sahip olmaları nedeniyle analize dâhil edilmemiştir. Genellenebilir sonuçlar elde edebilmek için 3’ten az frekansa sahip ders konu grupları analiz dışı bırakılmıştır. Bu sayede elde edilen bulgular daha geçerli hâle getirilmiştir. Gerçekleştirilen farklı analizlerle elde edilen bulguların kontrol ve karşılaştırılması sağlanmış olup, sonuçlar önemli oranda geçerlik ve güvenilirliğe işaret etmektedir.

Metin Madenciliği ve Araştırmada Gerçekleştirilen Analizler

Metin madenciliği; veri madenciliği, makine öğrenmesi, doğal dil işleme süreçleri, bilgi çağırma ve bilgi yönetimi gibi yöntemleri kullanarak büyük veriler içerisinde bilginin elde edilmesi problemini çözmeye çalışan bir araştırma alanıdır. Metin madenciliği, toplanan dokümanların ön işleme süreçlerini (metin kategorizasyonu, bilgi çıkarımı, kavram çıkarımı), dağılım analizi, kümelenme ve trend analizi ile bağlantı kuralları gibi bazı sunum yöntemleri ile görselleştirmeyi içermektedir (Feldman & Sanger,2007).

Metin madenciliği, metinsel veriden spesifik bilgiyi elde etme süreci olarak tanımlanmaktadır. Metin madenciliğinin temelinde; metin indeksleme, metin kodlama ve metinsel benzerlikler konuları yer almaktadır. Bununla birlikte metin sınıflandıma, metin kümeleme, metin özetleme, metin farklılaştırma ve taksonomi oluşturma gibi konuları incelemektedir. (Jo, 2019).

İlk uygulamaları 1980'lerin ortalarında başlamış olsa da, son 10 yılda teknolojiye meydana gelen gelişmeler nedeniyle, metin madenciliği önemli bir ilerleme kaydetmiştir. İngiltere ve İtalya'da Metin Madenciliği Araştırma Merkezi kurulmuştur. Epidemiyolojiden, iktisat ve eğitime kadar birçok uygulamalı bilim alanlarında, ayrıca pazar avantajı ve tüketici davranışlarının anlaşılması ve yeni ürünlerin geliştirilmesi bakımından işletme alanındaki araştırmalarda metin madenciliği kullanılmaktadır. Metin madenciliği yöntemleri, akademik araştırmalar kadar piyasa odaklı kullanıcılar tarafından kullanılmaktadır (Zanini & Dhawan,2015).

UTLÜP içinde yer alan ders isimlerini belirten kelime grupları, metin madenciliği literatüründe yer alan anahtar kelimeler olarak değerlendirilerek analizler gerçekleştirilmiş ve Türkiye'de Uluslararası Ticaret lisansüstü eğitiminde durum tespiti yapılmış hedeflenmiştir. Araştırma altı aşamada gerçekleştirilmiştir:

1. Derslere ilişkin verilerin toplanması ve nitel veri analizine uygun hâle getirilmesi
2. Nitel veri analizi öncesi süreç ve işlemler

3. Birinci aşama veri analizi (Konu Çıkarımı Analizi, Kelime Bulutu, Ders Konu Grupları Frekans Dağılımı)
4. İkinci aşama veri analizi (Dendogram, Stratejik Diyagram)
5. Üçüncü aşama veri analizi (Kelime Grupları Analizi, Ders Konu Grupları Nihai Frekans Analizi, Uluslararası Ticaret Lisansüstü Dersler Nihai Kelime Bulutu)
6. Bulguların değerlendirilmesi ve çıkarımlar

Veri analizi QDA Miner WORDSTAT programlarında farklı yöntemlerle 3 aşamada gerçekleştirilmiş, birinci aşamada 32 ders konu grubu, ikinci aşamada 21 ders konu grubu üçüncü ve son aşamada 12 ders konu grubu elde edilmiştir. Her üç aşamada elde edilen bulguların birbirini destekleyici ve doğrulayıcı nitelikte olduğu görülmüştür ki, bu durum da araştırmanın geçerlik ve güvenilirliğine katkı sağlamaktadır.

Program üzerinde yapılan analizler şunlardır: Frekans-Case Sonuç Matrisi, Kelime Grupları (Phrases) Sıklık Dağılımı, Kelime Bulutu, Dendogram (Kümeleme Analizi), Bağlantı Analizi (Link Analysis), Stratejik Diyagram ve Diğer Analizler.

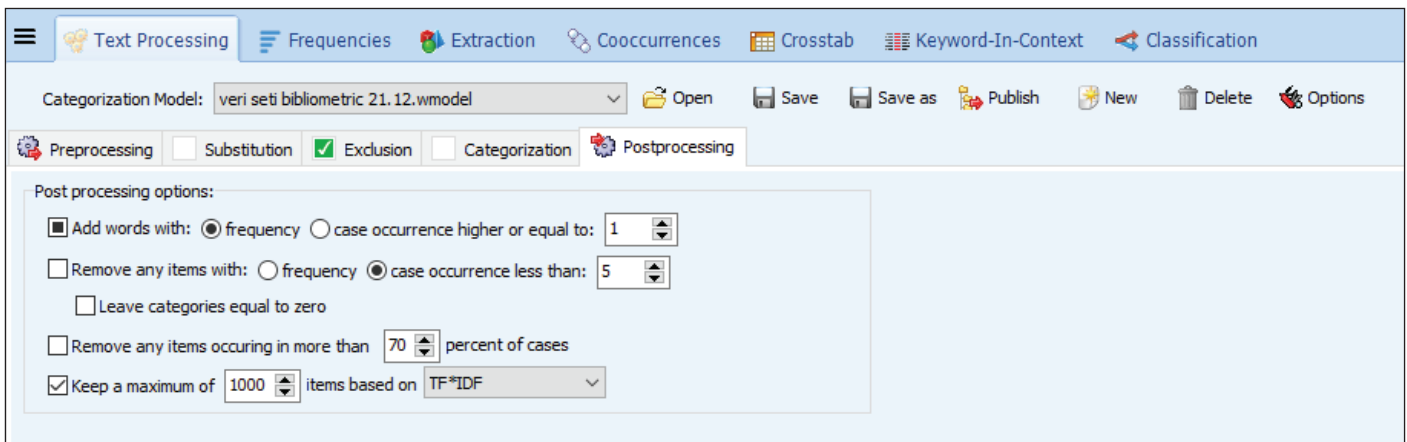
TÜRKİYE'DE ULUSLARARASI TİCARET LİSANSÜSTÜ PROGRAMLARININ METİN MADENCİLİĞİ İLE ANALİZİ, BULGULAR VE TARTIŞMA

Demografik Analiz ve Metin Madenciliği Analizi Öncesi Süreçler

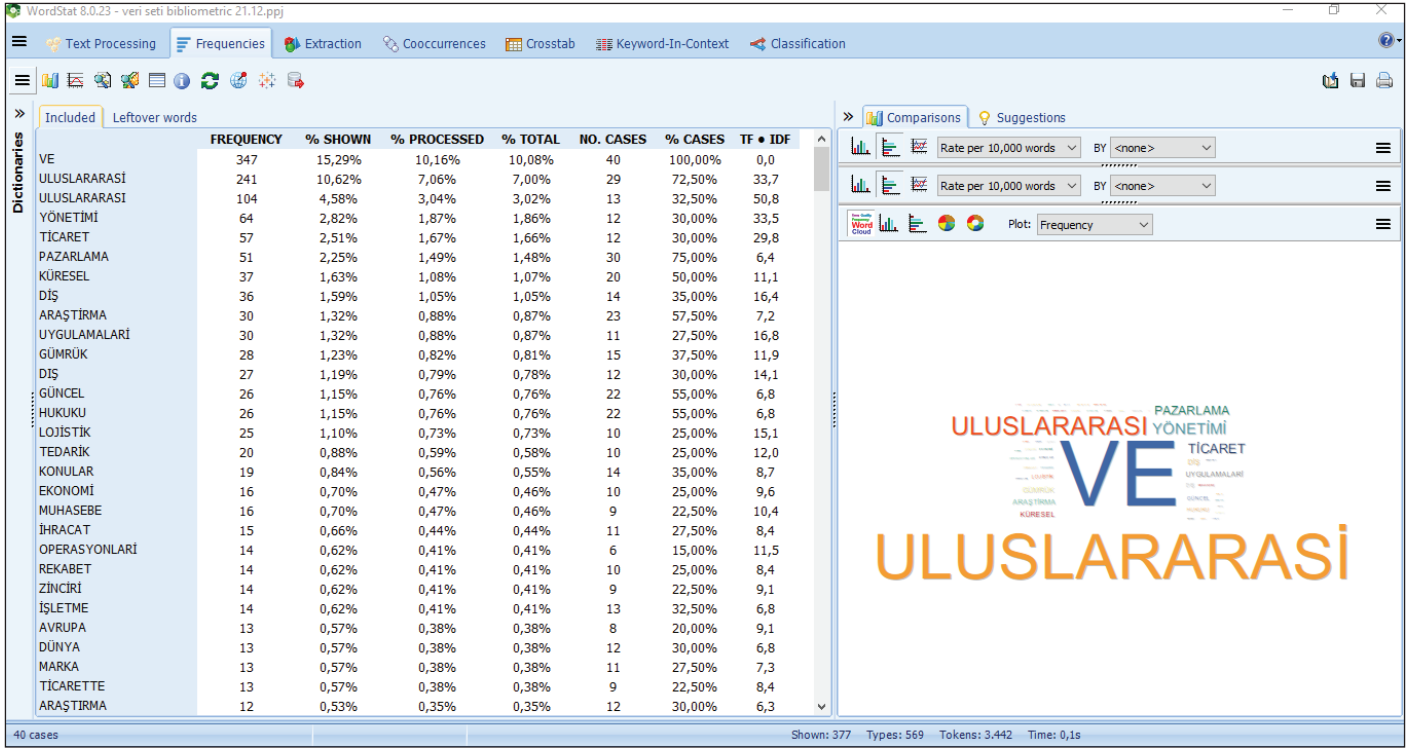
QDA Miner programına excell veri dosyası aktarılarak ppj uzantılı nitel veri analiz proje dosyası oluşturulmuştur. Sonraki adımda analiz parametreleri olarak ders programları seçilerek Wordstat 8.0.23 Programı aracılığıyla metin madenciliği analizi gerçekleştirilmiştir.

Analiz öncesi Textprocessing menüsünde preprocessing ve postprocessing menülerinde gerekli opsiyonlar seçilerek, veri giriş işlemleri yapılmış, konuya ilişkin ekran görüntüleri Şekil 1'de sunulmuştur.

Analiz öncesi kelime-işleme (Word-processing) parametreleri girişi yapıldıktan sonra analiz öncesi işlem ve süreçler kapsamında Frequencies menüsünde analiz gerçekleştirilmiş ve nitel

Şekil 1: Veri ön işleme süreci istatistiksel değerler ekran görüntüsü.

Şekil 2: Kelime frekans analizi sonuçları.

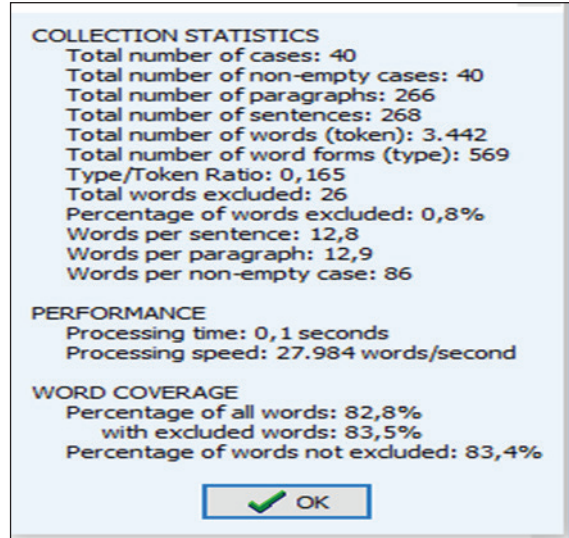
veri analizine dâhil edilen (included) ve çıkarılan (leftover) kelimeler görüntülenmiş ve analizden güvenilir bir şekilde yapılması için kelime kontrolleri yapılmış ve analize devam edilmiştir. Bu aşamaya ilişkin ekran görüntüleri aşağıda Şekil 2’de verilmiştir. Sonraki aşamalarda aşağıdaki şekilde görülen ikinci ve üçüncü sıradaki kelimeler birleştirilip, phrase analizi ile analiz tekrarlanmıştır. Ayrıca aynı kelimenin farklı yazılışları analiz öncesi ön işlemede birleştirilmiştir.

Veri analiz sürecine ilişkin log kaydı ekran görüntüsünün yer aldığı Şekil 3’te görüldüğü üzere analizde; UTLÜP içinde yer alan ders adlarına yönelik 40 grupta (case), 569 farklı tipten oluşan 3442 kelime analiz edilmiştir. 26 kelime frekans düşüklüğü nedeniyle analiz dışı bırakılmış ve mekânsal analiz yapılmayacağından üniversite adları analize dâhil edilmemiştir. Bu itibarla; veri dosyasındaki kelimelerin analizden çıkarılanlarla birlikte toplam kelimelerin %83,5’i analiz edilmiştir.

Metin Madenciliği Analizi Birinci Aşama

Birinci aşamada; kelime grupları (phrases) ana menüsünde minimum frekans 3, extraction settings menüsünde en az kelime 4 (min word) en fazla kelime (max.word) 7 olarak parametre girişi yapılarak search ikonunu vasıtasıyla extraction (çıkarm) analizi gerçekleştirildiğinde Tablo 1’de gösterilen sonuçlar elde edilmiştir.

Tablo 1’de gerçekleştirilen analiz aracılığıyla en yüksek frekansa sahip ve veri setinde en çok tekrarlanan 32 derse (konu grubuna) ilişkin bulgular gösterilmektedir. Tedarik Zinciri Yönetimi; 15 sıklık değeri, 13 durum değeri, % 32.50 oranında durum yüzdesi ve 7,3 TF.IDF değeri ile UTLÜP içinde en fazla ağırlığı

Şekil 3: Veri analizi sürecine dair log kaydı ekran görüntüsü.

bulunan ders durumundadır. TF-IDF (term frequency–inverse document frequency), kelimenin ya da kelime gruplarının bulunduğu belgeyi ne kadar temsil ettiğini gösteren bir sayısal birim değer olarak ifade edilmektedir (Çelik, 2020). Case değeri ise aynı gözleme ilişkin tekrarlanan durum olarak tanımlanmaktadır. Farklı isimlerdeki dersler lojistik ve tedarik zinciri yönetimi, tedarik zinciri yönetimi ve lojistik gibi kümülatif bir hesaplama yapıldığında ise 28 sıklık değeri, 25 case değeri, % 62.50 oranında kümülatif durum yüzdesi değeri hesaplanmak-

Tablo 1: Konu Çıkarımı Analiz Sonuçları (Topic Extraction)

	Frequency	No. Cases	% Cases	Length	TF • IDF
Tedarik Zinciri Yönetimi	15	13	%32,50	4	7,3
Bilimsel Araştırma Teknikleri	9	8	%20,00	4	6,3
Lojistik ve Tedarik Zinciri Yönetimi	9	8	%20,00	5	6,3
Uluslararası Ekonomi ve Dünya Ticareti	7	6	%15,00	5	5,8
Uluslararası Ticaret ve Lojistik	6	4	%10,00	4	6
Bilimsel Araştırma Teknikleri ve Yayın Etiği	5	4	%10,00	6	5
Tedarik Zinciri Yönetimi ve Lojistik	4	4	%10,00	5	4
Uluslararası Ticaret Teorisi Ve Politikası	4	4	%10,00	5	4
Araştırma Yöntemleri ve Yayın Etiği	3	3	%7,50	5	3,4
Bilimsel Araştırma Teknikleri ve Etik	3	3	%7,50	5	3,4
Bilimsel Araştırma Yöntemleri ve Etik	3	3	%7,50	5	3,4
Dış Ticaret Mevzuatı	3	2	%5,00	4	3,9
Dış Ticaret ve Gümrük İşlemleri	3	2	%5,00	5	3,9
Dış Ticaret İşlemleri	3	3	%7,50	4	3,4
Ekonomik Entegrasyonlar ve Avrupa Birliği	3	2	%5,00	5	3,9
Ekonomik Gelişmeler ve Küreselleşme	3	3	%7,50	4	3,4
Gümrük Mevzuatı ve Uygulamaları	3	2	%5,00	4	3,9
Gümrük ve Serbest Bölge	3	3	%7,50	4	3,4
Girişimcilik ve Yenilik Yönetimi	3	3	%7,50	4	3,4
Lojistik Planlama ve Modelleme Teknikleri	3	3	%7,50	5	3,4
Lojistikte Dış Kaynak Kullanımı	3	3	%7,50	4	3,4
Lojistikte Güvenlik ve Risk Yönetimi	3	3	%7,50	5	3,4
Sermaye Piyasası ve Borsa	3	2	%5,00	4	3,9
Sermaye Piyasası ve Yatırım	3	2	%5,00	4	3,9
Taşımacılık Sistemleri ve Teknolojileri	3	3	%7,50	4	3,4
Tedarik Zinciri Bilgi Sistemleri	3	3	%7,50	4	3,4
Ticarette Bilgi Sistemleri Yönetimi	3	3	%7,50	4	3,4
Uluslararası Ekonomi ve Küreselleşme Tarihi	3	3	%7,50	5	3,4
Uluslararası Enerji Stratejileri ve Ekonomisi	3	3	%7,50	5	3,4
Uluslararası Marka Yönetimi ve Uluslararası Ticaret	3	3	%7,50	6	3,4
Uluslararası Tedarik Zinciri Yönetimi	3	3	%7,50	4	3,4
Uluslararası Ticaret ve Lojistik	3	3	%7,50	4	3,4
Uluslararası Ticaret ve Taşımacılık Yöntemleri	3	3	%7,50	5	3,4
Uluslararası Ticarete İlişkin Güncel Konular	3	3	%7,50	5	3,4
Uluslararası Ticarette Güncel Konular	3	3	%7,50	4	3,4
Uluslararası İşletmelerde Stratejik Yönetim	3	3	%7,50	4	3,4
İhracat ve İthalat Yönetimi	3	3	%7,50	4	3,4

tadır. Bilimsel Araştırma Teknikleri dersinin farklı isimlerdeki diğer derslerle birlikte kümülatif analizi yapıldığında 23 sıklık değeri, 21 case değeri, %52.50 oranında kümülatif case yüzdesi değeri hesaplanmaktadır.

Bu iki ana konuyla birlikte; Uluslararası Ekonomi ve Dünya Ticareti, Uluslararası Ticaret ve Lojistik, Uluslararası Ticaret Teorisi ve Politikası, Dış Ticaret ve Gümrük İşlemleri, Ekonomik Geliş-

meler ve Küreselleşme, Gümrük ve Serbest Bölge, Sermaye Piyasası ve Yatırım, Uluslararası Ekonomi ve Küreselleşme, Uluslararası Ticarete İlişkin Güncel Konular ders konu grupları en yüksek frekansa sahip konulardır. Konular incelendiğinde teorik derslerin ağırlıkta olduğu ihracat-ithalat, gümrük işlemleri, girişimcilik gibi uygulamaya yönelik konuların görece daha düşük ağırlığa sahip olduğu görülmektedir.

Dış Ticaret Mevzuatı, Ekonomik Entegrasyonlar ve Avrupa Birliği, Girişimcilik ve Yenilik Yönetimi, Lojistik Planlama ve Modelleme Teknikleri, Lojistikte Dış Kaynak Kullanımı, Lojistikte Güvenlik ve Risk Yönetimi, Taşımacılık sistemleri ve Teknolojileri, Tedarik Zinciri Bilgi sistemleri, Ticarete Bilgi Sistemleri Yönetimi, Uluslararası Enerji Stratejileri ve Ekonomisi, Uluslararası Marka Yönetimi ve Uluslararası Ticaret, Uluslararası İşletmelerde Stratejik Yönetim, İhracat ve İthalat Yönetimi konularının da her ne kadar görece daha düşük frekansa sahip olsa da UTLÜP dersleri içerisinde önemli bir oran teşkil ettikleri değerlendirilmektedir.

Birinci aşamada elde edilen ders konu gruplarına ilişkin temalar UTLÜP genel ders temaları olarak sınıflandırılmıştır. Uluslararası ticaretin etkileşim içerisinde olduğu lojistik ve tedarik zinciri yönetimi başta olmak üzere tüm alanlarla ilgili konular farklı frekanslarda da olsa genel ders temaları içerisinde önemli bir yer teşkil etmektedir.

Genel ders temaları olarak nitelendirilen 32 ders konu grubuna yönelik bulguları çapraz kontrol ve teyit etmek, araştırmanın geçerlik ve güvenilirliğini artırmak amacıyla aşağıda Şekil 4'te görülen kelime bulutu analizi gerçekleştirilmiştir.

Ortak kelime analizinin en önemli parametrelerinden biri olan merkezilik değerlendirmesi, "kelime bulutu analizi" aracılığıyla sağlanmaktadır. Kelime bulutu analiziyle ilgili sonuçlar aşağıya çıkarılmıştır. Kelime bulutu adlandırılan ve kelime sıklık analizine dayanan bir görsel haritalama yöntemi olan kelime bulutu analizinde sık tekrarlanan dersler daha büyük ve merkeze en yakın gösterime sahip olup, görece daha düşük sıklıklara sahip dersler merkezden daha uzakta ve daha küçük görsel boyut görünümüne sahiptir.

Kelime bulutu haritasında görüldüğü gibi; Tedarik Zinciri Yönetimi, Bilimsel Araştırma Teknikleri, Uluslararası Ticaret ve Lojistik, Uluslararası Ekonomi ve Dünya Ticareti, Uluslararası Ticaret Teorisi ve Politikası, Ekonomik Entegrasyonlar ve Avrupa Birliği, Ekonomik Gelişmeler ve Küreselleşme, Dış Ticaret ve Gümrük İşlemleri ve Sermaye Piyasası ve Yatırım ders konu gruplarının UTLÜP içinde en çok irdelenen temalar olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Extraction (çıkartım) menüsünde comparison (karşılaştırma) sekmesinde settings (ayarlar) bölümünde parametre girişleri yapıldıktan sonra yapılan analiz sonucunda elde edilen ders konu grupları frekans dağılımı sütun grafiği de Şekil 5'te gösterilmektedir.

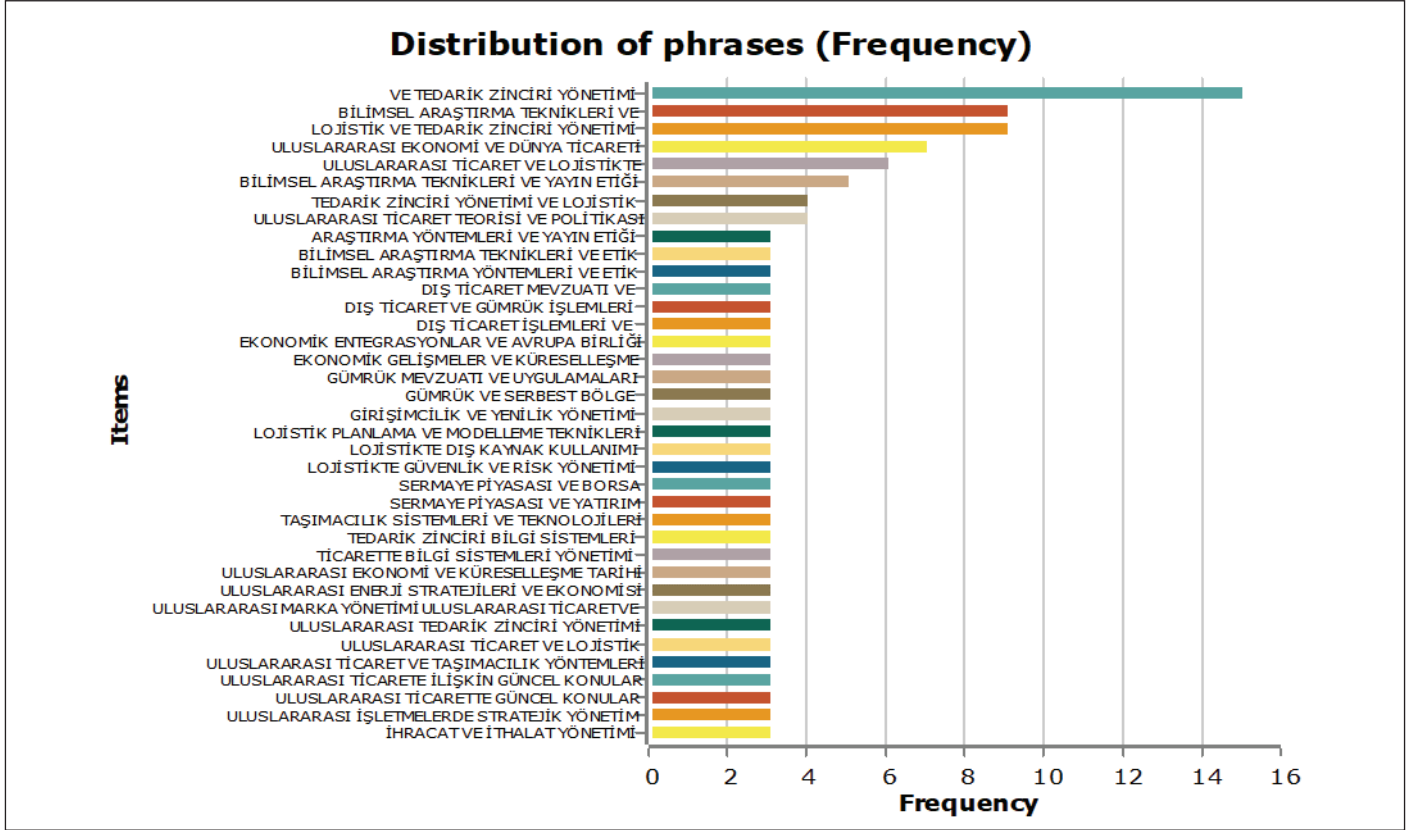
Türkiye'deki 40 üniversitenin UTLÜP içinde en çok yer bulan 37 ders konu grubunun karşılaştırmalı dağılımları grafikte görülmektedir. Tedarik Zinciri Yönetimi, Uluslararası Ekonomi ve Dünya Ticareti, Uluslararası Ticaret ve Lojistik, Uluslararası Ticaret Teorisi ve Politikası ile Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği ders konu gruplarının ana temalar olduğu ve konu bazında önemli oranda ağırlığa sahip oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Diğer ders konu gruplarının aynı frekans ve yüzde ile UTLÜP içinde yer alması disiplinler arası bilim dalı olmasına rağmen Türkiye'de Uluslararası Ticaret Lisansüstü eğitiminin önemli oranda standartlaşmasının sağlandığına işaret ettiği söylenebilmektedir.

Metin Madenciliği Analizi İkinci Aşama

İkinci aşamada, birinci aşamada elde edilen 32 ders konu grubu üzerinde cooccurrences (tekrarlı oluşum) menüsünde options sekmesinde parametre girişleri yapıldıktan sonra Dendogram bölümünde yapılan analiz sonucunda, elde edilen ders konu

Şekil 4: Genel ders temaları kelime bulutu.

Şekil 5: Ders konu grupları frekans dağılımı grafiği.

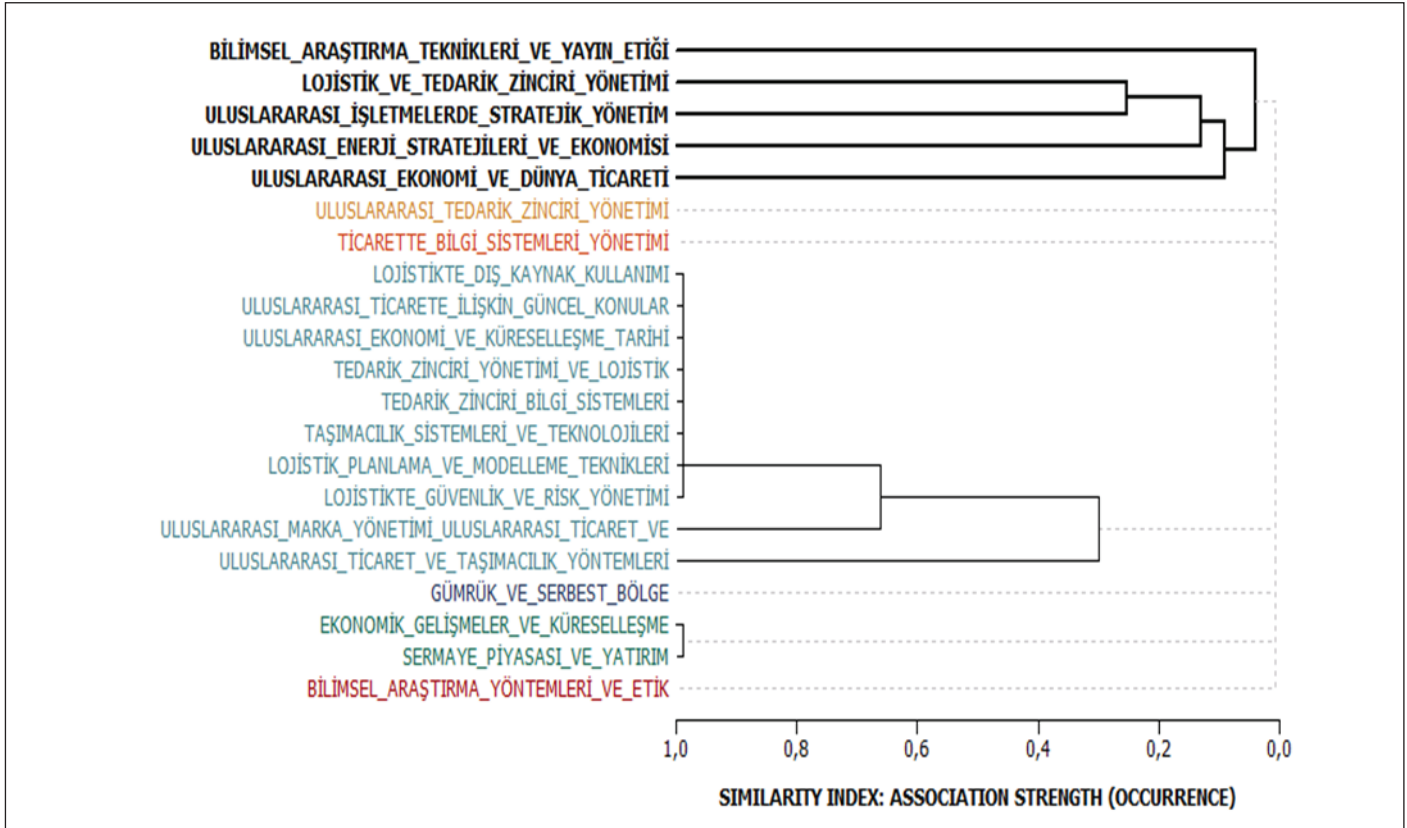
grupları kümeleme ağaç grafiği (Dendogram) oluşturulmuştur. Ortak kelime analizinin en önemli parametrelerinden yoğunluk karakteristiğini ortaya çıkarmak amacıyla bu analiz gerçekleştirilmiş ve elde edilen dendogram grafiği Şekil 6'da gösterilmiştir.

3442 kelime ve 569 tip (type) oluşan ders konu gruplarının benzerlik endeksine göre gruplandırılması analizi sonucunda tematik açıdan 21 ders konu grubundan oluşan 7 küme (cluster) elde edilmiştir. Bilimsel Araştırma Teknikleri ve Yayın Etiği, Lojistik ve Tedarik Zinciri Yönetimi, Uluslararası İşletmelerde Stratejik Yönetim, Uluslararası Enerji Stratejileri ve Ekonomisi, Uluslararası Ekonomi ve Dünya Ticareti ders konu grupları 1. kümeyi oluşturmaktadır. Birinci küme uluslararası ticaretin yönetim (işletme) ve iktisat boyutlarını ifade etmektedir. İkinci küme olarak elde edilen uluslararası tedarik zinciri yönetimi bulgusu, uluslararası ticaretin değer zinciri boyutunu ortaya koymaktadır. Üçüncü küme olarak elde edilen Ticarete Bilgi Sistemleri Yönetimi bulgusu, Endüstri 4.0 olarak adlandırılan dördüncü sanayi devriminin itici gücü ve uluslararası ticaretin katalizörü teknoloji boyutunu içermektedir. 10 alt boyuttan oluşan dördüncü küme uluslararası ticareti sınırlar ötesine taşıyan ve refahın, verimliliğin paylaşılmasını sağlayan lojistik boyutunu ifade etmektedir. Beşinci küme uluslararası ticaretin operasyonel fonksiyonu olan gümrük, ihracat ve ithalat işlemlerini kapsayan dış ticaret işlemleri boyutunu oluşturmaktadır. Ekonomik Gelişmeler ve Küreselleşme, Sermaye Piyasası ve Yatırım ders konu gruplarından oluşan altıncı küme Uluslararası

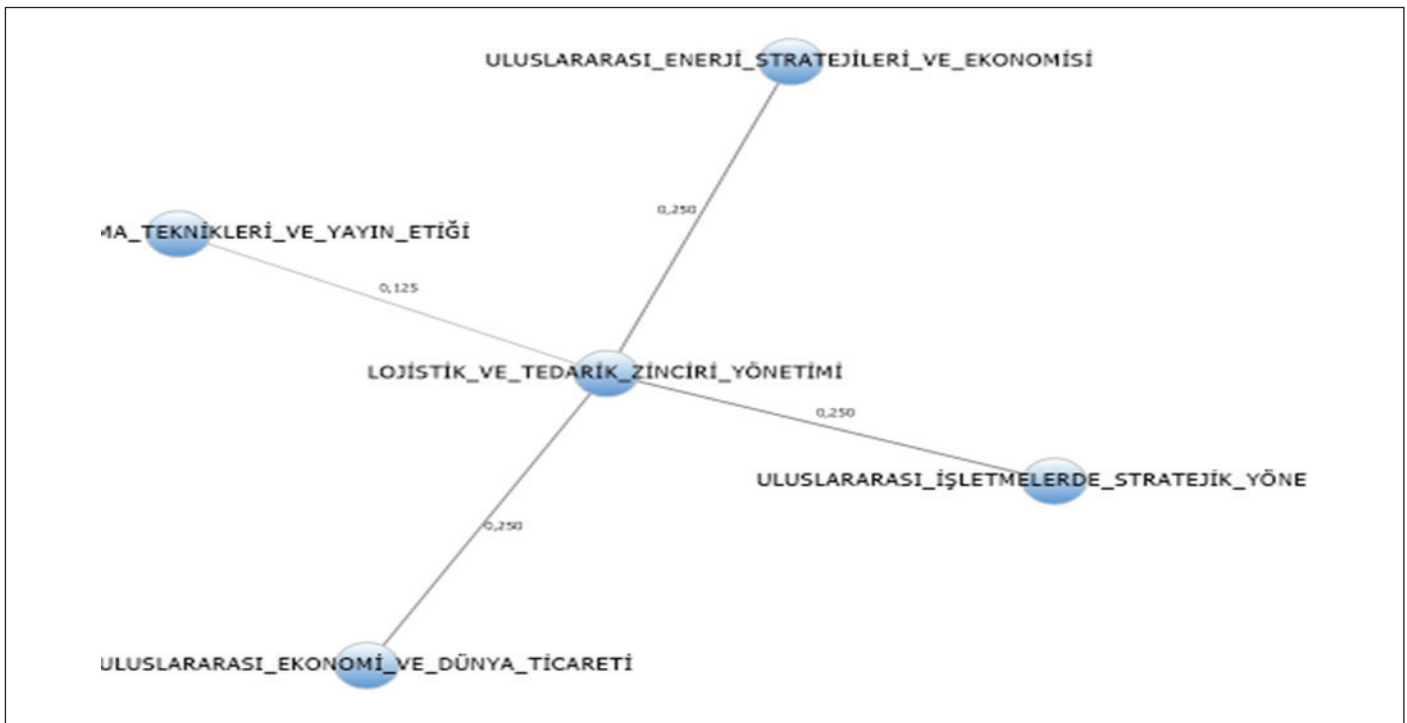
Ticaretin finans boyutunu oluşturmaktadır. Yedinci küme her disiplin ve bilimsel alan için geçerli olan ve uluslararası ticaret alanı açısından da önemli bir parametre olan araştırma ve etik boyutlarını ifade etmektedir.

Kümeleme analizi sonucu elde edilen 21 ders konu grubu üzerinde cooccurrences (tekrarlı oluşum) menüsünde parametre girişleri yapıldıktan sonra bağlantı analizi (link analysis) bölümünde yapılan analiz sonucu elde edilen stratejik diyagram grafiği bulguları da Şekil 7'de gösterilmektedir.

İlişki analizinde 21 ders konu grubuna ilişkin beş parametre elde edilmiş olup bunlar; Lojistik ve Tedarik Zinciri Yönetimi, Uluslararası İşletmelerde Stratejik Yönetim, Uluslararası Ekonomi ve Dünya Ticareti ve Uluslararası Enerji Stratejileri ve Ekonomisi ile Bilimsel Araştırma Teknikleri ve Yayın Etiği'dir. Merkezde uluslararası ticaretin küresel değer zinciri boyutunu oluşturan Lojistik ve Tedarik Zinciri Yönetimi bulunmaktadır. Bu konunun Uluslararası İşletmelerde Stratejik Yönetim, Uluslararası Ekonomi ve Dünya Ticareti ve Uluslararası Enerji Stratejileri ve Ekonomisi ders konu grupları ile 0,250 ilişki katsayısı değerine sahip olduğu bulgusu elde edilmiştir. Bilimsel Araştırma Teknikleri ve Yayın Etiği ders konu grubu önemine binaen analize dâhil edildiğinden ve 40 analiz biriminin tamamında tekrar ettiğinden 0,125 oranında ilişki katsayısı hesaplanmış ve bu şekilde analize dâhil edilmiştir.

Şekil 6: Ders konu grupları kümeleme dendrogram grafiği.

Şekil 7: Ders konu grupları stratejik diyagram.

Veri analizinin ikinci aşamasında 21 ders konu grubu UTLÜP ders konuları portföy temaları olarak nitelendirilmiştir. Ayrıca araştırmaya yönelik ayrıntılı değerlendirme ve net sonuçlar elde edebilmek amacıyla bu aşamada gerçekleştirilen Dendogram, Mapping ve Link Analizi sonucunda 7 küme ve stratejik öneme sahip beş ders konu grubu belirlenmiştir. Birinci ve ikinci aşamada elde edilen bulguların birbirini teyit ettiği ve sonuçların araştırma amacına yönelik tutarlık ve bütünsellik ifade ettiği görülmektedir.

Metin Madenciliği Analizi Üçüncü Aşama

Üçüncü aşamada; UTLÜP içinde yer alan konulara yönelik net ve spesifik sonuçlar elde etmek amacıyla Wordstat programı ile kelime gruplarının belli başlıklar altında nasıl toplandığı izlenmiştir. Burada kısıtlar; en az 5 kelime en fazla 7 kelimeden oluşan gruplar üzerine olmuştur. Kelimelerin kullanım sıklığı en az 3 olacak şekilde veri girişi yapıldıktan sonra extraction menüsünde kelime grup analizi arama analizi gerçekleştirildiğinde Tablo 2'deki sonuçlar elde edilmiştir.

Üçüncü aşama analizinin birinci fazında; Lojistik ve Tedarik Zinciri Yönetimi, Uluslararası Ekonomi ve Dünya Ticareti, Bilimsel Araştırma Teknikleri ve Yayın Etiği, Tedarik Zinciri Yönetimi ve Lojistik, Uluslararası Ticaret Teorisi ve Politikası, Uluslararası Marka Yönetimi ve Uluslararası Ticaret, Bilimsel Araştırma Teknikleri ve Etik, Uluslararası Ekonomi ve Küreselleşme, Uluslararası Enerji Stratejileri ve Ekonomisi, Lojistikte Güvenlik ve Risk Yönetimi, Araştırma Yöntemleri ve Yayın Etiği, Lojistik Planlama ve Modelleme Teknikleri, Uluslararası Ticarete İlişkin Güncel Konular, Uluslararası Ticaret ve Taşımacılık Yöntemleri, Bilimsel Araştırma Yöntemleri ve Etik, Ekonomik Entegrasyonlar ve Avrupa Birliği, Dış Ticaret ve Gümrük İşlemleri konuları olmak üzere 17 ders konu grubu elde edilmiştir. Bu analiz sonuçlarına

bakıldığında Lojistik ve Tedarik Zinciri, Bilimsel Araştırma Yöntemleri ders konu gruplarının birden fazla şekilde farklı kelime ve isimlerle bulgularda yer aldığı görülmektedir.

Üçüncü aşama analizinin ikinci fazında daha belirgin ve spesifik sonuçlar elde etmek amacıyla konunun frekansını yükselten ama aynı konuyla ilgili ders konu gruplarını işaret eden bulgular, extraction (çıkarma) menüsünde listeden çıkarma (to exclusion list) işlemi ile çıkarılarak analizinin belirginleştirilmesi sağlanmış ve extraction (çıkarma) menüsünde kelime grup analizi (phrases) gerçekleştirildiğinde Tablo 3'te belirtilen sonuçlar elde edilmiştir.

Tablo'da görüldüğü üzere üçüncü aşamada elde edilen 12 ders konu grubu; UTLÜP ana ders temaları olarak nitelendirilmiş ve üç aşamalı analiz sonucu, Türkiye'deki üniversitelerde UTLÜP içindeki çekirdek ders konuları ortaya çıkarılmıştır. UTLÜP içindeki ana ders temaları; Lojistik ve Tedarik Zinciri Yönetimi, Araştırma Teknikleri ve Yayın Etiği, Uluslararası Ekonomi ve Dünya Ticareti, Uluslararası Ticaret Teorisi ve Politikası, Lojistikte Güvenlik ve Risk Yönetimi, Uluslararası Ekonomi ve Küreselleşme, Uluslararası Enerji Stratejileri ve Ekonomisi, Uluslararası Marka Yönetimi ve Uluslararası Ticaret, Uluslararası Ticaret ve Taşımacılık Yöntemleri, Uluslararası Ticarete İlişkin Güncel Konular, Ekonomik Entegrasyonlar ve Avrupa Birliği, Dış Ticaret ve Gümrük İşlemleri'dir. Tabloda ayrıca Lojistik ve Tedarik Zinciri Yönetimi, Araştırma Teknikleri ve Yayın Etiği, Uluslararası Ekonomi ve Dünya Ticareti, Uluslararası Ticaret Teorisi ve Politikası ders konu gruplarının en yüksek frekans, case ve TF.IDF değerine sahip oldukları görülmektedir.

Veri analizinin üçüncü aşamasının üçüncü ve son fazında zorunlu ve genel bir ders olması itibarıyla Araştırma Teknikleri ve

Tablo 2: Kelime Grup Analizi

	Frequency	No. Cases	% Cases	Length	TF • IDF
Lojistik ve Tedarik Zinciri Yönetimi	9	8	%20,00	5	6,3
Uluslararası Ekonomi ve Dünya Ticareti	7	6	%15,00	5	5,8
Bilimsel Araştırma Teknikleri ve Yayın Etiği	5	4	%10,00	6	5
Tedarik Zinciri Yönetimi ve Lojistik	4	4	%10,00	5	4
Uluslararası Ticaret Teorisi ve Politikası	4	4	%10,00	5	4
Uluslararası Marka Yönetimi ve Uluslararası Ticaret	3	3	%7,50	6	3,4
Bilimsel Araştırma Teknikleri ve Etik	3	3	%7,50	5	3,4
Uluslararası Ekonomi ve Küreselleşme Tarihi	3	3	%7,50	5	3,4
Uluslararası Enerji Stratejileri ve Ekonomisi	3	3	%7,50	5	3,4
Lojistikte Güvenlik ve Risk Yönetimi	3	3	%7,50	5	3,4
Araştırma Yöntemleri ve Yayın Etiği	3	3	%7,50	5	3,4
Lojistik Planlama ve Modelleme Teknikleri	3	3	%7,50	5	3,4
Uluslararası Ticarete İlişkin Güncel Konular	3	3	%7,50	5	3,4
Uluslararası Ticaret ve Taşımacılık Yöntemleri	3	3	%7,50	5	3,4
Bilimsel Araştırma Yöntemleri ve Etik	3	3	%7,50	5	3,4
Ekonomik Entegrasyonlar ve Avrupa Birliği	3	2	%5,00	5	3,9
Dış Ticaret ve Gümrük İşlemleri	3	2	%5,00	5	3,9

Tablo 3: Ders konu grupları nihai frekans analizi

	Frequency	No. Cases	% Cases	Length	TF • IDF
Lojistik Ve Tedarik Zinciri Yönetimi	9	8	%20,00	5	6,3
Araştırma Teknikleri ve Yayın Etiği	8	7	%17,50	5	6,1
Uluslararası Ekonomi ve Dünya Ticareti	7	6	%15,00	5	5,8
Uluslararası Ticaret Teorisi ve Politikası	4	4	%10,00	5	4
Lojistikte Güvenlik ve Risk Yönetimi	3	3	%7,50	5	3,4
Uluslararası Ekonomi ve Küreselleşme	3	3	%7,50	5	3,4
Uluslararası Enerji Stratejileri ve Ekonomisi	3	3	%7,50	5	3,4
Uluslararası Marka Yönetimi ve Uluslararası Ticaret	3	3	%7,50	6	3,4
Uluslararası Ticaret ve Taşımacılık Yöntemleri	3	3	%7,50	5	3,4
Uluslararası Ticarete İlişkin Güncel Konular	3	3	%7,50	5	3,4
Ekonomik Entegrasyonlar ve Avrupa Birliği	3	2	%5,00	5	3,9
Dış Ticaret ve Gümrük İşlemleri	3	2	%5,00	5	3,9

Şekil 8: Uluslararası ticaret lisansüstü dersler nihai kelime bulutu.

Yayın Etiği analiz dışı bırakılarak kelime bulutu analizi gerçekleştirilmiş ve elde edilen sonuçlar, Şekil 8'de sunulmuştur.

Kelime bulutu haritasında görüldüğü gibi; sırasıyla Tedarik Zinciri Yönetimi, Uluslararası Ekonomi ve Dünya Ticareti merkezilik bakımından birinci sırada, Uluslararası Ticaret Teorisi ve Politikası, Uluslararası Ekonomi ve Küreselleşme Tarihi ikinci sırada, Uluslararası Enerji Stratejileri ve Ekonomisi ile Uluslararası Ticarete İlişkin Güncel Konular üçüncü sırada yer almaktadır. Belirtilen bu ders konu gruplarının, UTLÜP müfredatları içinde en çok irdelenen temalar olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, Lojistikte Güvenlik ve Risk Yönetimi, Uluslararası Marka Yönetimi ve Uluslararası Ticaret, Uluslararası Ticaret ve Taşımacılık Yöntemleri, Uluslararası Ticarete İlişkin Güncel Konular, Dış Ticaret ve Gümrük İşlemleri, Lojistik Planlama ve Modelleme Teknikleri, Ekonomik Entegrasyonlar ve Avrupa Birliği konularının da önemli oranda merkezilik değerine sahip başlıklar olduğu da değerlendirilmektedir.

SONUÇ ve TARTIŞMA

Lisansüstü düzeyde programlarda yer alan dersler, bilimsel alanda yapılan yayın ve çalışmalarda olduğu gibi akademik bilgi birikimi ve akademik alanın gelişim ve evrimini de ortaya koymaktadır. Bu çalışmada gerçekleştirilen analiz ve elde edilen bulgular ile Türkiye'de ilk Uluslararası Ticaret lisans ve lisansüstü programların uygulanmaya başlamasından günümüze kadar geçen yaklaşık 20 yıllık dönemde bu bilimsel alanın akademik ve entelektüel birikim haritası ortaya çıkarılmıştır. Araştırmaya ilişkin ders konu gruplarının oluşturduğu veri setinde 374 dersin "ve" bağlacı ile birbirine bağlı olduğu derslerden oluştuğu belirlenmiştir. Bu tespitin Uluslararası Ticaret alanının diğer disiplinlerle ne kadar etkileşim içerisinde olduğunu belirtmesi ve çalışmanın önemini ortaya koyması bakımından son derece önemli olduğu değerlendirilmektedir.

Birinci aşamada elde edilen bulgular; 32 ders konu grubundan oluşan UTLÜP genel ders temaları, ikinci aşamada kümeleme analizi ile elde edilen bulgular; 21 ders konu grubundan oluşan UTLÜP ders konuları portföy temaları, üçüncü aşamada yapılan

spesifik analizlerle elde edilen 12 ders konu grubuna ilişkin bulgular da UTLÜP ana ders temaları olarak tasnif edilmiştir.

Lojistik ve Tedarik Zinciri Yönetimi, Uluslararası Ekonomi ve Dünya Ticareti, Uluslararası Ticaret Teorisi ve Politikası, Lojistikte Güvenlik ve Risk Yönetimi, Uluslararası Ekonomi ve Küreselleşme Tarihi, Uluslararası Enerji Stratejileri ve Ekonomisi, Uluslararası Marka Yönetimi ve Uluslararası Ticaret, Uluslararası Ticaret ve Taşımacılık Yöntemleri, Uluslararası Ticarete İlişkin Güncel Konular, Ekonomik Entegrasyonlar ve Avrupa Birliği, Dış Ticaret ve Gümrük İşlemleri konuları UTLÜP ana ders temalarını oluşturmaktadır. Bu temalar incelendiğinde iktisat disipliniyle ilgili dört ders konu grubu, lojistikle ilgili dört ders konu grubu, işletme ve Uluslararası Ticaret disipliniyle ilgili üç ders konu grubu, Pazarlama disipliniyle ilgili bir ders konu grubu olduğu görülmektedir. Çalışmanın bulgularına göre İktisat ve Lojistik disiplinlerinin uluslararası ticaretin ana eksenini oluşturduğu, işletme ve uluslararası ilişkiler disiplinleri etkileşiminde uluslararası ticaret disiplininin bu eksenin çatısını oluşturduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu kapsamda Türkiye’de UTLÜP yapısının büyük ölçüde iktisat ve lojistik alanlarının etkisinde şekillendiği değerlendirilmektedir.

Öte yandan uluslararası ticaret alanının tüm boyutlarını ortaya koyan genel ders temalarına ilişkin 32 ders konu grubu ve diğer tematik gruplar incelendiğinde teorik boyutun görece yüksek bir orana sahip olduğu görülmektedir. Teori ve uygulamanın denge içerisinde olduğu bir disiplinin sağlıklı bir zeminde gelişebileceği değerlendirilmektedir. Bu kapsamda ekonometri ve istatistik dersleri ile programların geliştirilebileceği düşünülmektedir.

ABD, AB ve Çin gibi uluslararası ticarete yön veren küresel rekabet aktörlerinin üniversitelerinde yer alan uluslararası ticaret lisansüstü programları bu araştırma kapsamında yazarlar tarafından incelenmiş, bazı ülkelerin programlarında iktisat, finans ve uluslararası ticaret gibi uzmanlık alanları içerisinde programların inşa edildiği ve bu sayede disiplinler arası alanın zorluklarından bir ölçüde kaçınıldığı belirlenmiştir. Türkiye’de de benzer şekilde UTLÜP yapıları içinde alt uzmanlık alanları uygulanabileceği ve bu uygulamanın da yararlı olabileceği değerlendirilmektedir.

Çalışmanın ilişki analizi bölümünde tespit edilen stratejik yönetim konusunun özellikle çok uluslu şirketlerin ve şirket evliliklerinin arttığı günümüzde, uluslararası ticaret alanında daha önem kazanacağı bu nedenle gelecek dönemde stratejik yönetim konusunun uluslararası ticaretin ana tema ve çalışma alanlarından biri olabileceği de düşünülmektedir.

Araştırma kapsamında finansman, istatistik ve lojistik hukuku gibi derslerin frekansının, diğer derslere oranla oldukça düşük olduğu saptanmıştır. Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK) tarafından 2020’de yapılan düzenleme ile Uluslararası Ticaret Programları, Uluslararası Ticaret ve Finansman ile Uluslararası Ticaret ve Lojistik şeklinde yapılandırılmıştır. Bu açıdan bakıldığında, program ad ve temaları ile uyumlu olması bakımından lisansüstü programlarda finansman anabilim dalı ile ilgili derslerin artırılmasının da yararlı olacağı değerlendirilmektedir. Türkiye’de UT-

LÜP içinde tespit edilen karakteristiklerin alanın genel itibarıyla dünyadaki gelişim ve evrimini de yansıttığı söylenebilmektedir. Bu bağlamda yapılan bu metin madenciliği çalışmasının bilim politikasının geliştirilmesi ve uluslararası ticaret akademik alanının durumunun ortaya çıkarılması bakımından araştırmacı ve akademisyenler ile bilim politikası ile ilgili karar mekanizmalarında yer alan üniversite ve kurumlara yol göstereceği öngörülmektedir.

Çalışmanın var olan bir yöntemin bir alana uygulanması bakımından ilk olması itibarıyla, 21.yüzyılın yükselen bilim politikası yaklaşımı olan disiplinler arası çalışmalara yol gösterici olabileceği de değerlendirilmektedir. Bu bağlamda Yönetim Bilişim Sistemleri, Uluslararası Politik Ekonomi, Davranışsal İktisat Uluslararası İşletmecilik, Uluslararası İlişkiler gibi birçok disiplinler arası alanda müfredat ve ders programları üzerinden metin madenciliği ile alanın değerlendirmesine olanak sağlanabileceği de belirtilebilmektedir.

Uluslararası Ticaretle ilgili sınırlı çalışmalar içerisinde alanın bilimsel bir disiplin olarak değerlendirilmesini içeren (incelediğimiz/ulaşabildiğimiz kadarıyla) bir çalışma bulunmamaktadır. Sonuç olarak bu çalışmanın Türkiye’de uluslararası ticaret alanının akademik bilgi birikim durumu, gelişim ve evrimini ortaya koyması bakımından literatürde önemli bir boşluğu dolduracağı, disiplinlerarası yaklaşım metoduna farklı bir perspektif kazandırdığı ve bu yönüyle gelecekte yapılacak farklı alanlarda gerçekleştirilebilecek potansiyel birçok çalışmaya yol gösterebileceği düşünülmektedir. Problemlerin tüm boyutlarıyla incelenmesine imkân sağlayan disiplinlerarası araştırmalar günümüzde tüm dünyada ve Türkiye’de artmaktadır. Öyle ki sadece disiplinlerarası araştırmalara yönelik bilimsel kongre/çalıştaylar düzenlenmektedir. Uluslararası ticaretle ilgili lisansüstü programlar ders konularına ilişkin gerçekleştirilen bu metin madenciliği analizi çalışması farklı disiplinler alanlara da uygulanabilir. Bu anlamda çalışmanın benzer çalışmalara yol gösterici olacağına inanılmaktadır. Ayrıca, Türkiye’de gerçekleştirilen bu çalışmayla aynı türden araştırmalar, aynı veya benzer konular kapsamında yurtdışındaki üniversiteleri de içerecek biçimde yapılarak elde edilen sonuçların karşılaştırmalı analizi de sağlanabilecektir.

KAYNAKLAR

- Artsın, M., Türkmenoğlu, B. & Keskin, Ş. (2023). Türkiye’deki Uzak-tan Eğitim Merkezlerinin Web Sayfalarının İncelenmesi. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 9(1),172-193. DOI: 10.51948/auad.1206393.
- Atan, S.(2020). Metin Madenciliği: İmkânlar, Yöntemler ve Kısıtlar. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 31, 220-239.
- Audrin, C. & Audrin, B.(2022). Key Factors in Digital Literacy in Learning and Education: A Systematic Literature Review Using Text Mining. *Education Information Technology* 27, 7395–7419. <https://doi.org/10.1007/s10639-021-10832-5>.
- Balçı, M., ve Göcen, C. E. (2017). Uluslararası Ticaret ve Üretim Tarihsel Gelişimi ve Bu Bağlamda Türkiye’nin Politik Ekonomi Analizi. *Uluslararası Politik Ekonomi*, 09(01), 1-39.

- Büyükeke, A., Sökmen, A., & Gencer, Cevriye (2020). Metin Madenciliği ve Duygu Analizi Yöntemleri ile Sosyal Medya Verilerinden Rekabetçi Avantaj Elde Etme: Turizm Sektöründe Bir Araştırma, *Journal of Tourism & Gastronomy Studies*, 8(1), 322-335.
- Carracedo, P., Puertas, R., & Marti, L. (2021). Research Lines on the Impact of the COVID-19 Pandemic on Business. A Text Mining Analysis. *Journal of Business Research*, 132, 586-593.
- CheshmehSohrabi, M & Mashhadi, A. (2023).Using Data Mining, Text Mining, and Bibliometric Techniques to the Research Trends and Gaps in the Field of Language and Linguistics. *Journal of Psycholinguist Research* 52, 607–630. <https://doi.org/10.1007/s10936-022-09911-6>.
- Chen, X., Chen, J., Wu, D., Xie, Y., ve Li, J. (2016). Mapping The Research Trends By Co-Word Analysis Based On Keywords From Funded Project. *Procedia Computer Science*, 91, 547-555.
- Chen, W., Liu, W., Geng, Y., Brown, M. T., Gao, C., & Wu, R. (2017). Recent Progress On Emery Research: A Bibliometric Analysis. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 73, 1051-1060.
- Çelik, S. (2020). Metin Madenciliği ile Shakespeare Külliyyatının İncelenmesi. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(3), 1343-1357.
- Çelik, S., & Zeren, F. (2022). Sosyal Medya Alanında Yazılan Büyük Veri Konulu Tezlerin Metin Madenciliğiyle İncelenmesi. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 20(39), 191-208.
- Çınar B.(2019). Uluslararası Ticaret Alanında Yapılmış Bilimsel Yayınların Sosyal Ağ Analizi İle Değerlendirilmesi: Bir Bibliyometrik Çalışma, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Alanya Üniversitesi Uluslararası Ticaret ABD, Alanya.
- Çullu, B., & Okursoy, A. (2023). Kargo Firmalarının Hizmet Kalitesinin Metin Madenciliği İle İncelenmesi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(2), 399-422.
- Feldman, R., & Sanger, J. (2007). *The Text Mining Handbook: Advanced Approaches In Analyzing Unstructured Data*. Cambridge University Press.
- Gurcan F. & Cagiltay N. E. (2023) Research Trends On Distance Learning: A Text Mining-Based Literature Review From 2008 To 2018, *Interactive Learning Environments*, 31:2, 1007-1028.
- Gürbüz, S., & Şahin, F. (2014). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri. *Ankara: Seçkin Yayıncılık*.
- Gürsakal, N., Çelik, S. & Özdemir, S. High-Frequency Words Have Higher Frequencies In Turkish Social Sciences Article. *Qual Quant* 57, 1865–1887 (2023). <https://doi.org/10.1007/s11135-022-01444-3>.
- He Y.,Jia R. and Duan W., Gong Z., Zhang C., Shen K., Xia F. (2023). Quantitative Analysis of China's New Drug Policy Based on Text Mining Perspective Proceedings of the 2nd International Academic Conference on Blockchain, Information Technology and Smart Finance (ICBIS 2023), https://doi.org/10.2991/978-94-6463-198-2_78.
- Irmak, H. & Ecevit Satı, Z. (2022). Covid-19 Pandemisi Döneminde Öğrencilerin Uzaktan Eğitimde Yaşadıkları Sorunların Kelime Bulutu ve Gizli Anlamsal Dizinleme Yöntemleriyle Tespit Edilmesi. *Uluslararası Yönetim Bilişim Sistemleri ve Bilgisayar Bilimleri Dergisi*, 6 (2) , 162-170.
- Jo, T. (2019). Text mining. *Concepts, Implementation, and Big Data Challenge*. Springer International Publishing."
- Kara, A. (2019). Uluslararası Ticaret, Değer Zinciri, Pazar Yapıları ve Muhasebe Uygulamaları. Bursa: Ekin Yayınları.
- Khasseh, A. A., Soheili, F., Moghaddam, H. S., & Chelak, A. M. (2017). Intellectual Structure of Knowledge in Imetrics: a Co-word Analysis. *Information Processing ve Management*, 53(3), 705-720.
- Krugman, P. R., Obstfeld, M., & Melitz, M. J. (2017). Uluslararası İktisat Teori ve Politika. Karaçimen, E. (Çev.), Ankara: Palme Yayıncılık.
- Kurt, Kadir. (2022). Sosyal Medya Temelli Akademik Çalışmalar. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Leung, X. Y., Sun, J., & Bai, B. (2017). Bibliometrics of Social Media Research: A Co-Citation and Co-Word Analysis. *International Journal of Hospitality Management*, 66, 35-45.
- Li, J., Antonenko, P. D., & Wang, J. (2019). Trends and Issues in Multimedia Learning Research in 1996–2016: A Bibliometric Analysis. *Educational Research Review*, 28, 100282.
- Ranjbari, M., Esfandabadi, Z. S., Gautam, S., Ferraris, A., & Scagnelli, S. D. (2023). Waste Management Beyond The COVID-19 Pandemic: Bibliometric And Text Mining Analyses. *Gondwana Research*, 114, 124-137.
- Seyidoğlu, H. (2018). Uluslararası İktisat Teorisi. Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayını.
- Şahin, B. (2011). Metodoloji. A. Tanrıoğen (Ed.) Bilimsel Araştırma Yöntemleri.(2.baskı, s.111-130) içinde.
- Tomanbay, M. (2014). Uluslararası Ticaret ve Finansmanı. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Topalli, M. & Ivanaj, S. (2016). Mapping The Evolution Of The Impact Of Economic Transition on Central and Eastern European Enterprises: A Co-Word Analysis. *Journal of World Business*, 51(5), 744-759.
- Türkmen Barutçu, Merve & Aktas, Bahadır. (2022). Online Yemek Siparişlerinde Müşteri Şikâyetleri.(Ed.) Yeni Normalde Tüketici Davranışları Teori - Araştırma - Uygulama içinde (253-276). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Utkulu, U.& Aydemir İ.(2008). Türkiye’de Dış Ticaretin Gelişimi ve Yapısal Değişim. Türkiye’de Dış Ticaret İşlemleri ve Uygulaması: Teoriden Pratiğe. Ankara: Gazi Kitabevi (2. Baskı).
- Yan, B. N., Lee, T. S., ve Lee, T. P. (2015). Mapping the Intellectual Structure of the Internet of Things (IoT) Field (2000–2014): A Co-Word Analysis. *Scientometrics*, 105(2), 1285-1300.
- Yao, H., & Zhang, C. (2018). A Bibliometric Study Of China’s Resource Recycling İndustry Policies: 1978–2016. *Resources, Conservation and Recycling*, 134, 80-90.
- Zanini, N., & Dhawan, V. (2015). Text Mining: An Introduction to Theory and Some Applications. *Research Matters: Issue 19 / Winter 2015*, pp.38-44.
- <https://hacibayram.edu.tr/le/uluslararasi-ticaret-doktora-programlari-ve-ders-icerikleri?lang=tr-TR> (Erişim: 26.10. 2020).
- <http://ebs.pau.edu.tr/BilgiGoster/Program.aspx?lng=1vedzy=8vebr=427vebl= 8490 vepr=.> (Erişim:26. 10.2020).
- <http://cdn2.beun.edu.tr/sbe/242d67ac88b542599d3bd08bf687f4d2/82207 katalog1. pdf> (Erişim:27.10.2020).
- <https://sbe.alanya.edu.tr/ctrcms/media/11/tmp/doc/2018-2019%20E%C4 %9 Fitim %20%C3%96%C4%9Fretim%20Y%C4%B1%C4%B1%20Dersler%20Katalo%C4%9 Fu %20 %28T%C3%BCm%20Ana%20Bilim%20Dallar%C4%B1%29.pdf> (Erişim:27.10.2020).
- <http://utl.tarsus.edu.tr/Files/ckFiles/utl-tarsus-edu-tr/doktora%20 ders%20 program %C4%B1.pdf> (Erişim:27.10.2020).
- <http://dbp.kayseri.edu.tr/Program/P3.aspx> (Erişim:27.10. 2020).

